

МРНТИ 17.71.91

Samet Azap

Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Dr. Öğr. Üyesi
(E-mail: sametazap@hotmail.com)

Kırgız Yazar Tölögön Kasımbekov'un Gazete Yazılarında Kırgız Türklerinin Geçiş Dönemi Âdetleri (Doğum-Düğün-Ölüm) Üzerine Değerlendirmeler

Özet. Kırgız tarihsel romancılığını başlatan isim olarak bilinen Tölögön Kasımbekov, yazdığı tarihsel romanları ile öne çıkar. Ancak yazarın kısa ve uzun hikâyelerinin yanı sıra gazetelerde yayınlamış olduğu fikir yazıları da dikkat çekicidir. Bu gazete yazılarından Nur El gazetesinde 2010 yılında üç farklı sayıda kaleme aldığı Kırgız Türklerinin geçiş dönemi âdetleri doğum-düğün-ölüm hakkında görüş ve önerilerine daha önce değinilmediği görülmüştür. Özellikle yazarın görüşleri çerçevesinde geçmişte ve günümüzde Kırgız sosyal hayatındaki değişmelere paralel olarak gelenekler ve âdetlerin de büyük değişimler geçirdiği görülür. Yazar bu gazete yazılarında Kırgız Türklerinin doğum-düğün-ölüm âdetleri hakkında bilgi vermesi yanında bu değişimleri de eleştirmiş, görüşlerini açıklamış ve yeni öneriler getirmiştir. Bu çalışma, yazarın görüşlerini ortaya koymanın yanı sıra Kırgız Türklerinin geçiş dönemi âdetleri (doğum-düğün-ölüm) ile Türkiye Türklerinin geçiş dönemi âdetleri ile karşılaştırma imkânı sağlayacak geçmişten günümüze geçen süreçte unutulmuş ve/ya değişen âdetler gözler önüne serilecektir.

Anahtar Sözcükler: Tölögön Kasımbekov, Kırgız Türkleri, âdetler, doğum-düğün-ölüm, gazete yazıları.

Giriş. Tarih boyunca geniş bir coğrafyaya yayılan Türk boyları kendi buldukları coğrafyasını sosyo-etnolojik yapısından etkilenmiş ve gittikleri coğrafyaya kendi kültürlerini de taşıyıcı bir rol üstlenmişlerdir. Göçebe bir yaşam tarzından yerleşik yaşama geçmişler zamanla çeşitli devletler kurarak çok yaygın bir alanda kendi öz kültürlerini yaşatmaya devam etmişlerdir. Bu Türk devletlerinden biri olan Kırgızistan da örf âdet ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlı, geçmişten geleceğe uzanan süreçte öz kültürlerinden kopmamışlar ve kendi milli belleklerini geleceğe aktarmışlardır. Sözlü ve/ya yazılı şekilde aktarma işini ozanlar ya da yazarlar derleme ya da kaleme alma şeklinde gerçekleştirirler. Bu şekilde gelenek aktarıcı rol oynayan Kırgız yazar Tölögön Kasımbekov, kaleme aldığı tarihsel romanlarında Kırgız halkının uğradığı Rus işgalinin, iç çekişmelerinin yanı sıra kendi halkının âdetlerine, geleneklerine de eserlerinde yer vermiştir. Örneğin yazdığı ilk tarihsel roman olan *Singan Kılıç* (Kırılan Kılıç)'ta tahta çıkma geleneği, yas töreni ve onun çerçevesinde gelişen gelenekler; düğün gibi birçok âdete yer vermiştir [1, s. 123-128]. Yazar tarihsel romanları dışında Kırgızların yaşattığı geçiş dönemi âdetlerinden doğum-düğün-ölüm ile ilgili inanç ve uygulamalara gazetede yayımladığı üç makalesinde de yer vermiştir. Yazarın görüşleri çerçevesinde Kırgızların geçiş dönemi âdetleri üzerinde sırasıyla durulacaktır.

Kasımbekov, âdetlerin ve geleneklerin insan için neden gerekli olduğu hakkındaki görüşleri şu şekilde özetlenebilir; insanın doğduğu andan ölümüne kadar geçen yaşamına eskiden beri çok önem verilmektedir. Doğduğu gün ona dua etmek, daha sonra hayatı boyunca yapılacak inançlar, en önemli dönemlerinden biri evlenme, yaşadığı toplumun içinde kendi yerini belirlemek, ölüm ve defin işlemleri, "Allah mekânını cennet eylesin" gibi gömüldükten sonraki saygı, anma gibi gelenekler kullanıla gelmiştir. Bunlar ne için ve kim için yapılmaktadır? Dua, âdet, gelenek bunlar dünyaya yeni gelen, halkın arasında kendi yerini bulmaya çalışan bireye önceden beri yapılırdı. Dünyayı bırakıp gitme âdetine göre, gidenin "gönlünün razı olması" için, insanın değerinin unutulmaması, arkasında kalan yakınlarının merhuma olan saygısı, borcundan kurtulması farzdır. Bu tür gelenekler insanı diğer canlılardan farklı kılarak, insanı daha üstün göstermektedir.

Yüzyıllar geçince eski zamanlarda kendi koşullarına denk gelen, ancak kendinden sonraki yeni koşullara yeni karakterlere denk gelemeyen inanç, gelenekler eskiyip, bazı görenekler zamanla yok olup, onların yerine yenileri ortaya çıkmıştır. Bu ortaya çıkan yeniliklerin anlamını iyice araştırmadan sadece üzerinden geçerek değerlendirmek ve binlerce yıl boyunca yaşayan eğitim, alışılan âdet ve geleneklerin kullanılmaktan çıkıp unutulması yanlıştır. Yeterince bilgi sahip olmadan, anlamadan "bu din" "şu din" diyorlar. Din ve hayatın kuralları insanlık tarihinden önce

ortaya çıkmamıştır, aksine her bir coğrafi alanda her din, her türlü insan hayatının kuralları o yaşadığı yerin koşullarından insanların düşüncelerinden, kendi fikir, kendi ruhlariyle gelişmiştir. Demek ki böyle, insanın kendisi tarafından ortaya çıkartılan görenekleri, kuralları, âdetleri, alışkanlıkları “din” diye kabul etmeleri sonunda insan ruhunu yok ederek değerini kaybettireceğini bilmemiz lazım.

Yeni nesil, dini karışıklıkları ortadan kaldırıp, insanın insanlık birliğini gerçekleştirmek çabasıdır. Bunun için sadece bir açıdan bakmadan her milletin kendi özelliklerini, yüzyıllarca yaşayan faydalı alışkanlıklarını unutmadan onun temel âdetlerini, göreneklerini günümüzdeki yaşama göre yenileyerek her milletin ve etnik grubun, coğrafi alanların ruhi derecesine göre kullanılmasına koşullar sağlanması gerekir. Dolayısıyla Kırgız halkında geçmişten gelen dua, inanç, âdet, görenek, saygı hakkında bilgileri size sunuyoruz [2].

1. **Doğum.** İnsan hayatının geçiş dönemi âdetlerinden ilki olan doğum ile ilgili öncesi ve sonrasıyla ilgili birçok âdet uygulanmaktadır. Zekeriya Karadavut ve Mustafa Aksoy’un “Kırgız Gelenekleri ve Abramozom” başlıklı makalelerinde Kırgızların doğum ile ilgili uygulamalarına ilişkin şu kısa değerlendirmede bulunurlar;

“Çocuğun göbek bağı, ya hiç kimsenin basmayacağı bir yere gömülür, ya da dağda ıssız bir yere saklanır. Sünnet olan çocuğun kesilen parçası, hamile kalıp çocuk doğurması için çocuğu olmayan kadına yedirilir. Çok çocuk sahibi olmak mutluluk kaynağıdır. Bundan dolayı çok çocuklu kadına daha çok hürmet ve saygı gösterilir. Meselâ on çocuğu olan kadına batır ene denir. Çocuğu olmayanlar ise, yakınlarının çocuğunu alarak üvey evlat sahibi olurlardı. Çocuğa isim verilirken kulağına ya ezan ya da dua okunur.” [3, s. 8].

Tölögön Kasımbekov’un görüşleri ise şu şekilde özetlenebilir; bu dünyaya yeni bir insanın gelmesi hangi milletten olursa olsun geçmişten beri gelen bir mutluluktur. Bunun anlamını göstermek için çoğunlukla büyük bir düğün düzenlenir. Evde anne doğum yapıp, çocuğun ağlama sesi duyulduğunda dışarıdan bir erkek “ezan” okur. Bu ilk âdettir. “Ezan” okunmasını anlamayan kişi bunu namaz için söylenen ezan diye düşünüp, bu âdeti “dini” diye nitelendirip elinden gelse böyle inancı yok sayar. Aslında bunun anlamı “çağırma, haber vermek”tir. Temel anlamı, “Ey Allahım, bu dünyaya yine bir insan doğdu, eksiltme, rızık ver, halk içinde kendi yerini bulabilsin!” demektir, bu kadar! Evet, burada Allaha bir dua etme var, ancak geçmişten gelen anlamında dünyaya yeni gelen insan için rızık dilemek, halk içinde yerini ve değerini bulabilmesi için dua etmektir. Din, Tanrı düşünceleri insandan önce çıkmamıştır, din kendi zamanının koşullarına, talebine göre olan bir hayatın ruhi kuralıdır. Dolayısıyla bu uygulamayı sadece dini diye görmeyip insanın iyi dileklerde bulunması şeklinde algılanmalıdır diye düşünüyoruz. Doğduğunda kulağına ezan okunmayan çocuk mutsuz olur” diye halk içinde önemli bir inanç var, bu vazgeçilmeyecek bir kural gibidir ve her yaşlı insanın kalbinin derinliklerindedir. Onun için günümüzde hiç dini kelimeleri bilmeyen bazı dedeler babaanne, anneanneler doğumevinden geldikten sonra bebeğin kulağına az sesli “Oo, Oo, rızıklı ol, bu dünyada kendi yerini bul, yavrum...” diye “ezan” okuyorlar. İşte, koşullara göre iyi niyetli âdetler yapılıyor, bebeğine iyi geleceğini düşünüp dua eden büyükbaba ile babaannenin de gönülleri rahat ve mutlu olur. Bu kötü bir şey mi?

1.1 **İsim koymak.** Bu âdet de önemli uygulamalardan biridir. İnsanlar sadece çocuğun değil hatta köpek yavrularının bile ismini umutla, istek ile koyuyorlar. “Akcoltoy”, “Börübasar” ol derler. Kendi neslini devam ettirecek olan oğluna, “acıyı tatlı, uzağı yakın” yapacak olan kızına isim vermek kendince bir bayramdır. Günümüzde saygılı birisi olsun diye “Kadir”, değerli olsun diye “Almaz” koyuyorlar. Dünya güllerle dolsun diye “Gulmira” ismini koyuyorlar. Dünya huzuru olsun diye “Zamira” isimlerini de beğeniyorlar. İsim koymak da dönemine göre oluyordu. Mesela; geçmişte yoksul bir hayat yaşayıp, üstelik çok çocuğu olan fakat o çocukları büyümeden öldükleri için çaresiz kalan anne babalar âdete göre bebeğini birilerine verip, tekrardan “satın alıp” ismini kız ise “Satkın”, oğlan ise “Satıbaldı” koymaya mecbur kalıyorlardı. Açgözlüden uzak olsun, sapasağlam olsun diye “Kurmuşu” ismini de veriyorlardı.

Günümüzde böyle bir âdet artık kalmadı, ama yine de geçmişteki “umut ve istek” kaybolmadan, hala güzel isimler seçilmektedir. Bugünlerde isim koymak için düğün yapılır, değerli konuklar, akrabalar çağırılır ve çocuklarına isim vermek isteyenler gelenlerin fikrini sorar. Demek ki bebek doğduktan sonra kimliğinin bebeğin adı seçildikten sonra alınması daha mantıklıdır.

1.2 Karın saçınaluu (Yeni doğan çocuğun saçını kesmek). Bebeğin saçları uzayıp alınma düşmeye başladığında karın saçı kesilir. Bu âdete de eskiden beri önem verilmektedir. Çok yaşayan, uzun ömürlü “karaciğeri sağ, başı sağ” olan birisi (saçı kesilecek olan kız ise yaşlı nine) çağırılıyor: “Yavrumuz, bu insan gibi karaciğeri sağlam, başı sağlam birisi olsun, çok yaşasın” diye dua edip makas ile kesiyorlar. Bunu yapan kişiye para verilir, sofrta hazırlanır, gömlek gibi giysi de hediye edilirdi.

1.3 Karın tırnağını almak (Yeni doğan çocuğun tırnağını kesmek). Bu da başka bir âdettir. Usta, işini iyi bilen birisine çocuğun tırnağını kestirirler. Anne baba; “çocuğumuz bu usta gibi becerikli biri olsun” diye dua ederler. Karın saçın aluu âdetindeki gibi bunu yapana sofrta hazırlayıp, giysi verirler ya da beline çarçı (örtü) bağlarlar.

Karın saç, tırnak üzerine basılmayacak bir yere ya da duvarın, ağacın çatlayan yerine bırakılır. “Çocuk, saygılı ve sevgi dolu olsun” diye umut ederler.

1.4 Beşiğe koymak. Bu âdet anne baba için en mutlu âdetlerden biridir. Beşiğin gelinin akrabaları tarafından getirilmesi gerekiyor. Döşegi üzerine yorganı, çarşafı, yastığı, oyuncağı vs. hepsi hazırlanır ve bebeğin anneannesi tarafından getirilir. Bebek oğlan ise “usta olsun” diye ustalık için gerekli malzemeler, “bilge birisi olsun” diye kâğıt, kalem; kız ise “dikişçi” olsun diye iğne, ip, makas gibi malzemeler beşiğin yastığının altına koyulur ve dua edilip boorsoktan (kırgızların ekmeğinin bir türü, pişi), her tür tatlılardan dağıtılır. Daha sonra “çok yaşayan, karaciğeri sağlam olan” yaşlı nine çocuğu beşiğe koyar. Çok ağlayan çocuk olmasın diye yaşlı nine dişine boorsok koyar. Âdet yapıldıktan sonra yaşlı ninenin gönlünü hoş tutmak için başına beyaz örtü örterler.

1.4.1 Beşik düğünü. Çocuk beşiğe koyulduktan sonra anne babası kendi imkânlarına göre köy sakinlerini davet eder. Maddi durumu iyi olanlar büyük baş hayvan (mesela inek) keserler, buna düğün denilir. Eğer koyun ya da keçi kesilirse buna küçük düğün denilir. Hatta mal kesmek elinden gelmiyorsa, yemekler hazırlanıp sadece komşularını çağırıyorlar. Bu da “çocuğunu beşiğe koyup, dua ettiler” olacaktır.

1.5 Tuşoo kesüü (1 yaşına gelen çocuğa yapılan gelenek). Çocuk yavaşça yürümeye başladığında anne babası komşularını çağırır, elinden geliyorsa hayvan keser, yoksa bir kazan yemek yapıp “tuşoo kesüü” yaparlar.

Çocuğun iki ayağını kalın yün ipe bağlarlar. Bunun anlamı, “yolu açık olsun, hayatında hiç tökezlemesin”dir. Dualar eşliğinde değerli birisine ipi kestirirler. Âdete göre o ipi kesen kişiye gömlek giydirilir, beline çarçı (örtü) bağlayarak onu memnun ederler.

1.6 Sünnötkö oturguzuu (Sünnet yapmak). Bu âdet erkek çocuk 3, 5, 7, 9 yaşını doldurduğunda yapılır.

Kırgız Türklerine “sünnötko oturguzuu” Müslüman yapma anlamına gelir. Fakat bu âdetin İslamiyet’in kabulünden önce ortaya çıktığı açıktır. Günümüzde dünyada Müslüman olmayan birçok millette de bu âdet mevcuttur. Peki bunun kökeni nereden geliyor?

Geçmişteki insanlarda “Bel ağrısı” çok olurmuş. “Bel ağrısından” erkeklerin de bayanların sağlığı kötüleşip çocuk sahibi olamıyorlarmış. Bunun için böyle bir çare bularak bel ağrısından tamamen kurtulmuşlar. Günümüzde tıp araştırmaları, birçok hastalığın sünnet olanlarda nadiren karşılaşıldığını ispatladı.

Tamam, geçmişte hastalıktan kurtulmak için yapmışlarsa şimdi bu geleneğe ihtiyacımız var mı?

Buna bakarak yine de lazım değil diye söylemeyiz. Peki zararı var mı? Bu âdetten hiçbir çocuk zarar görmedi. Hâlâ zararlı tarafları ispatlanmadı. Halk, zararı olup olmadığını düşünmeden eski gelenek-görenek diye hâlâ yapmaktadır. Sünnet olmayanlarla “bürük” diye dalga geçiyorlar. Aklımıza yerleşen bu âdeti “durduralım” denilse de durdurulacağı mümkün değil ve çoğu kişi

buna karşı çıkar. Demek ki buna karşı çıkmanın gereği yok ve kendi çocuğunu “büyük” yapacağım diye düşünenler kendileri bilir.

1.7 Kudalaşuu (Beşik kertmesi). Eskiden iki insan birbiriyle iyi anlaşabildiğinde bu ilişkiyi devam ettirmek için çaba gösterirlermiş. Ya arkadaş olurlardı ya da ilişkilerini daha da yakınlaştırmak için Kudalaşuu yapıyorlardı. Evlenme yaşına gelen oğlu ve kızı olan iki adamın ya da ikisinin de karıları hamile ise “bel kuda” (beşik kertmesi) yapıyorlardı. Gerçekten de birinin eşi oğlan, diğeri kız doğurursa çocuklarını da arkadaş yapıyorlardı. Arkadaş kardeşten de yakın merhametli olmalı, gerekirse birisi için diğeri canını vermeli diyorlardı.

Demek, geçmişte kudalaşuu sadece iki insanı evlendirmek için değil kendi ihtiyacına göre güçlü yakın akraba bulmak arzularını temel alıyordu.

Şimdi ise günümüzde yukarıdaki kudalaşuunun türleri anlamını kaybetti. Bugünlerde “güçlü yakın akraba”, “zenginlik” diye düşünenlerin sayısı azaldı. Onlarsız da bugün huzurlu hayat geçirebiliyoruz. Onun için iki gencin birbirini beğenmesi kudalaşuunun en önemli nedeni olmalı. “Dünür olmadan önce yoksul mu, zengin mi araştır, dünür olduktan sonra yoksul ise de saygılı ol” diyorlar. Bizim aramızda fakir ve zengin diye ayırım yok. Herkes aynı ve herkesin hakkı eşittir. Demek iki gençler birbirlerini beğendikten sonra ailelerinin birbirini beğenmemesi yanlıştır. Birinin kusurunu diğerininki örttüğü, birbirlerine saygı duyan dünürler olmaya çalışmalılar [2].

2. Düğün. Kırgız Türklerinin kendilerine has önemli âdetlerine yer verdikleri düğün törenleri özellikle öncesi ile dikkat çekicidir. Erkek sokakta gördüğü herhangi birini kaçırıp evlenme hakkını kendinde görebilir. Tölögön Kasımbekov da bu çağdışı uygulamayı aşağıda kaçırmak başlığı altında eleştirir. Düğün öncesi kadar sonrası da Kırgız Türklerinin oldukça renkli âdetleri olduğu söylenebilir. Kırgız Türklerinde evlenmek: Üylönüü, Üy-Bülöö Kuruu (üy-ev, ev-bark) yeni bir ev sahibi olmak, yeni bir aile kurmak anlamına gelmektedir [4, s. 95]. Tölögön Kasımbekov düğün öncesi ve düğün esnasında yapılan âdetlerle ilgili şu bilgileri aktarır.

2.1 Kaçırmak. İki genç birbirini sevdiği halde, ancak babası evlenmelerine karşı olduğu durumlarda oğlan kızı kaçırmaya çaresiz kalıyordu. Bu adımı halk da destekleyip bir zaman geçtikten sonra iki taraf anlaşıyorlardı. Ancak bir kızı isteği dışında zorla kaçırmak bu bir kabalık, saygısızlık olarak görülüp, suçlunun idam edildiği zamanlar da oldu. Çünkü zavallı kızın namusu, yalnız kendisinin ya da anne babasının değil tüm soyunun, halkın namusu idi.

İki gencin evlenmeden birbiriyle iyice kaynaşması en önemli husustur. Ancak günümüzde evlenmek kolaymış gibi görünüyor. Özgürlüğün değerini iyi bilmeyen birçok genç, birbirini iyi tanımadan, kızın babasının evinde düğün yapmaya kimse karşı çıkmayacağını bilerek yani bu bir “kaçırma” diye evleniyorlar. Hatta bazıları kızın memnun olup olmadığına bakmadan, zaman geçince affedilir diye kaçırarak bunu böyle bir geleneğe dönüştürdüler. Önceden görmediği kızın sokakta arabaya zorla bindirip kaçırıldığı olaylar da çoktur.

Demek ki, günümüzdeki bu kaçırma olaylarını sadece bir kabalık, saygısızlık olarak kabul etmemiz doğrudur.

2.2. Küpe takmak. Çok eskiden, evlenmeden önce kıza küpe takarak nişan yapma âdeti vardı. Küpe takma âdeti yapıldıktan sonra nişanlı olan erkek ve kız buluşup konuşmaya hak kazanırlar. Ancak bunlar evli sayılmaz. Böyle yapılmasının sebebi kız ile oğlan görüşebilsinler, birbirlerine alışabilsinler diyedir. Bazen “küpe takmak” âdeti yapıldıktan sonra oğlan ile kız birbirini beğenmezlerse iki taraftaki akrabalar buna anlayış göstererek çocukların ayrılmasına rıza gösteriyorlardı.

İki gencin birbirini beğenmelerini dikkate alıp “küpe takma” âdetini yapmak yani tanıştırma âdetini yerine getirmek ile günümüzde nikaha kadar gençlerin birbirlerini tanımalarına imkân sağlanıyor.

2.3 Kalın (başlık parası). Kırgız ve Kazak milletinde kız için kalın vermek de bir âdettir. Evde anne doğum yapıp bebeğin sesi duyulduğunda yanındaki doğum yaptıran kadınlar dışarıda bekleyen babasına “kızın oldu”- diye değil, “kırk at, kırk at!”- diye mutlu haberi veriyorlar. Bu kız için kalın geleceği anlamındadır.

Ancak kalın her kıza aynı olmuyor, çünkü zengine zengin gibi fakire fakir gibi kalın veriliyor. Damadın babası zenginse, kızın da babası ondan eksik değilse halk önünde küçük düşmemek için binden fazla mal, kalın verir, hatta çeyizlerini develerle getirip büyük düğün yaparlardı. “Anne sütü”- bir inek. “Babasının atı”- bir at. “üye”-kaç kardeş ise o kadar mal veriliyordu.

Bazen kalın, kaç malın varsa ona göre, “Anne sütü”, “Babasının atı”, “üye” şeklinde veriliyordu.

Bazen de kalın, malı olmayanlara bile “Anne sütü”, “Babasının atı”, “üye” olarak akrabalarına veriliyor.

Bazen de kendi çıkarını düşünerek kızını mal ile değiştiren vicdansız insanlar da olmuştur.

Bugün ise durum tamamen farklıdır. Çocuklarının isteğine karşı, malla kızını değiştirerek zorla evlendiren anne-babalar da vardır ve bu durum insanlığa sığmayacak şeydir. Kalına ihtiyacı olan aşırı yoksul aile de yok. İki taraf kendilerince anlaşarak kendilerine saygı duyarlar, kalına gerek duymayabilirler. “Kalınsız kız olur, ancak âdetle evlenmeyen kız yoktur” sözü vardır. Demek ki çoğu durumda iki tarafın birbirine daha çok saygı göstermesi gelenekselleşmelidir.

2.4 Çeyiz. Çeyiz, ödediği kalına göre olmaktadır. Eski göç zamanlarında çeyiz için Boz üy, inek, at, yük taşımak için deve ya da öküz, oturmak için döşek, örtünmek için yorgan ve ev içinde günlük kullanılan eşyalar hazırlanırdı.

Fakat fazla kalın verilmeyip ya da fazla çeyiz hazırlanmazsa kız ile oğlan evlenmemelik yapmazdı. Bu âdet, her zaman ailenin durumuna, imkânlarına göre yapılmıştır. Bazen de “Anne sütü”- bir buzağı, çeyizi- bir döşek bir yorgan iki yastık, halı hazırlanıp, keçi kesilerek nikâhı bir kese temiz suya okunup, fazla şey istenmeden çocuklarının mutluluğu için düğünlerinin yapıldığı zamanlar da olmuştur. Bugünlerde gelin için verilen kalına bakılmadan, çeyizi sadece iki gencin günlük hayatına gerekli olan eşyaları hazırlayıp veriyorlar. Bazı durumlarda çeyizi birçok insan bir araya gelerek toplanıp hazırlıyor. İki genci düşünerek onlara uygun çeyiz hazırlamak gerekiyor. Ama bu kadar çok harcama; eşyalar, giysiler, mobilyalar iki gencin hoşuna gider mi onların ruhi ve medeni tarzına uyar mı bu yöne de çok dikkat edilmeli. Onların isteği, ihtiyacı göz önüne alınmalıdır.

2.5 Kiyit (giysi hediye etmek). Dünürlerin bir araya geldiklerinde birbirine saygı göstergesi olarak kiyit giydirmek geçmişten gelen bir âdettir. Kızın yakınlarına teşekkür etmek, onları kesinlikle memnun etmek gerekiyor. Bu bir âdettir diye onlara uygun olmayan bir şeyleri hediye etmek değil, onların tarzına uygun olan giysiler hediye etmek önemlidir. Kızın anne babası da damadın anne babasına karşılıklı olarak giysi hediye eder. Bu durumda herkesin imkânına göre davranmak gerekiyor. Ayrıca “ben pahalı hediye almıştım, o ise sıradan bir hediye almış” diye alınganlık göstererek onlarla hesaplaşma içine girmek yanlış bir şeydir. Kız tarafına anlayış göstermek, merhametli olmak gerekiyor.

Bazı durumlarda kız tarafı “görelim onların gücünü” diyerek sadece kendi ailesi ile değil; tanıdıkları, komşuları ile misafirlğe giderler. Bu saygı göstermek değil, dünüre ayıp etmektir. Böyle davranışlar, sonunda dünürleri birbirinden soğutur, uzaklaştırır ve iki gencin hayatına etki eder.

2.6 Düğün. Eskiden düğünler ilk olarak kızın evinde başlardı. Düğünü babasının evinde yapılmayan, oyunu oynanmayan kız değersiz sayılırdı.

Çoğu zamanlar “kaçırma” olayından sonra düğünü, “kaçırılan evde” yapmak âdet olmaya başladı. Bu “kaçırma” olayından dolayı “arkasından gitmek”, “açuu basar”, “Cin basar” (gönül alma, af dileme) gibi daha önceden olmayan âdetler ortaya çıkmaya başladı. Bugünlerde kimse kimseye karşı çıkmadan, kimseyle tartışmadan sokaklarda kızlar kaçırılmaktadır ve çoğu zaman o kaçırılanlar değersiz olup, birbirini iyi tanımadıkları için, karakterleri birbirine uymadıkları için, dünürleri de birbirine düşman ederek, beraber başladıkları hayatı sürdüremeden tekrar o kaçırıldığı sokağa döndürülüyorlar. Bundan dolayı her şeyden önce kız ile oğlan birbirini beğenerek, ikisinin de anne babaları birbiriyle iyice kaynaşıp “küpe takma” geleneğinin yapılması gerekiyor. İkisine de düşünmek için yeterli zaman verilip, belli bir süre geçtikten sonra birbirleriyle anlaşamadıklarında, razı olurlarsa kızın düğününü kesinlikle kendi babasının evinde yapmak için koşullar sağlanır.

“Düğüne gidersen karnın tok git” diyorlar, ama düğünde yemek boldur. Sofrada çok yemeğin olması yanında eğlendirici her türlü oyunun, dansların olmaması düğüne renk katmaz.

2.6.1 **Kız oyunu.** Geçmişte imkânı olan anne baba kızını evlendirirken kız oyunu düzenlerdi. Kız oyununda gençler toplanıp, özel olarak çağırılan şarkıcılar tarafından “kız sınamak”, “damat sınamak” “halkı sınamak” gibi övgü şarkıları söyleniyordu. Çoğunlukla kızla ilgili şarkılar söylenir. Gündüz “güreş”, “Tıyın eñmey”, “İt tartış”, “At çabış” (at yarışması), “Corgo çaldırış” gibi halk oyunları yapılıyordu. Günümüzdeki düğünlerde kız oyununu ve halk oyunlarının yerini içki içmek almıştır. Eski zamanlarda halk âdetlerini anlamayanlar “bırak ya, kız oyunu zengin kızın oyunu” diye yaptırmayıp “alkol kullanmak dine karşı çıkmaktır” diye insanları korkutuyorlardı [5].

3. **Ölüm.** Kırgız Türklerinin geçiş dönemi âdetlerinden üçüncüsü olan ölüm ile ilgili de merhumun ölümünden sonra; defnetme ve taziye gibi işlemlerle ilgili Kırgız Türklerinin kendilerine has âdetleri vardır. Müslüman dünya görüşüne sahip Kırgız Türklerinde ölüm âdetleri de çoğunlukla dini ritüeller etrafında yerine getirilir. Örneğin Kırgız Türklerinde birisi ölünce hemen imam çağrılır. Gelen imam ölünün başucuna oturur, dua okur. Buna Kırgızlar, “ıyman aytuu” derler. Kırgız halk inançlarına göre “ıyman”ı duymadan ölen insan, kâfir (dinsiz) sayılır. Evde hasta, ölümü beklenen biri varsa imam önceden çağrılır. İmam, duasını okuduktan sonra ölünün yüzünü kibleye doğru çevirir, gözlerini kapatır, çenesini bağlar. Kelime-i Şahadet ve Kelime-i Tevhit getirir. Evde yaşça büyük biri varsa ölünün ağzına yağ veya su damlatır. Bu işlemde maksat ölünün cennete gitmesini sağlamaktır [6, s. 89-90]. Öldükten sonra yapılan işlemler içinse Tölögön Kasımbekov şu değerlendirmelerde bulunur;

3.1 **Söök cuuş (cesedi yıkamak).** Bu âdetde akrabalarından biri, ölen kişinin başını tutar, dünürleri tarafından birisi ölüyü yıkar, buna “söögün ötüştü” derler, komşularının birisi ise su koyar. Bir kişi ayak tarafında durur. Yine iki kişi kapıda perdeyi tutup başka insanları içeriye geçirmez, buna “köşögösünü (perdesini) tuttu” derler.

Ölü yıkandıktan sonra âdet olduğu üzere naaşı beyaz kefene koyarlar

Ölen kişi bayan ise bayanlar yıkar. Cesedin başını tutana örtülerini, yıkayana üzerindeki giysilerini, ayağını tutana ise ayakkabısını, su dökene ölen insanın hayatta iken kullandığı eşyalarını, perde tutana ise gömleği verilir.

3.2 **Evden çıkartmak.** Ölü, ölü sahibinin imkânına göre yeni çuval bezine, bazen yeni halıya sarılıp tahtaya koyulur. Yolda düşmemesi için köşeleri kapatılır, sonra dua edilerek dört kişi tahtayı kaldırır, ailesinin yaktığı ağıtlarla evden çıkarılır. “Baba”, “anne”, “bu dünyayı terk ettin mi, geri dönülemeyecek yerlere gittin mi?” gibi ağıtlarla ceset evden çıkarılır.

Eğer ölen kişinin karısı hamile ise gelinin akrabalarından birisi cesedi durdurur ve “Ey ahali duyduk duymadık demeyin, siz de şahit olun, ölenin arkasından hamile bir karısı kaldı. Akrabaları bunu bilin” diye uyarması gerekir. Bu uyarı, çocuk doğduğunda “bu kimin çocuğu?” diye dedikodu, kavgaya gürlü çıkması için yapılmaktadır.

3.3 **Taziye.** Erkek on iki yaşında, kız ise dokuz yaşında olgunlaştı sayılıp onların bilerek ya da bilmeyerek “işledikleri günahları için” sorgulamak ve affedilmesini dilemek amacıyla Arapçası “canaza, dauran” olan âdet yapılır. Olgun yaşında ölenin yaşının arasındaki aralığı hesaplayıp ona göre “günah sormak” “kepil ölmökçü” olan sureleri Arapça ya da Farsça okunur. “Günah almak” geleneğinin anlamını sadece Arapça veya Farsça bilen bir iki kişi anlayabilir, çoğu Kırgız ise anlamayabilir. Onlar için bu âdet ölüye saygıyı gösteren geçmişten gelen bir uygulamadır.

Âdeti yerine getirenleri kesinlikle memnun ederler. Bir buzağı, bir torba ekin verilir, bundan fazlası boşuna para harcamak, ölü sahibinin büyülenmesi olarak kabul edilir. Önceleri “öteki dünyada binsin” diye atını kamçısı ile Daurancıya verirlerdi. Ama son zamanlarda at bulmak kolay olmadığı için başka birisinin atını Daurancıya veriyorlar. Âdete göre verilen at Daurancının oluyor. Öylesine kimse atını vermiyor. Onun için ölü sahibi Daurancıya atını satın diyor. Daurancı “tamam” diyor. Biraz para vererek Daurancıyı “razı edip”, böylece at kendi sahibinde kalıyor.

Demek ki bu âdetten birileri zarar görüp “birileri boşuna mal kazanıyor”, “dinin sayesinde” diye korkulacak bir şey yok. Halk arasında yüzyıllardır yapılan törenin her zamanki gibi yapılması olarak anlamamız gerekiyor. Bu taziye Kırgızca “son yolculuk, vedalaşmak” anlamına geliyor.

20. yüzyılda “Allah varsa nerede, benim yerdeki şapkamı başıma giydirsin” diye dine inanmayanların halkı kötü etkiledikleri belli. Doğrusu din ve din adamlarının yanlış yönlerine karşı çıkmak gerekiyor, ama çoğu zaman bazı anlamlarda dini ritüellerin insan hayatına yerleşip, devlet işlerine zararı olmadığı ve inanan insanın inancının onun kendi inancı olduğu doğru anlaşılıyor. “Niçin ölüyü gömmeye birçok insan toplanır? Bunların ne gereği var?” gibi ölü sahibini suçlayan makaleler yayımlanıyor. Ne zararı var ki bu kadar karşı çıkıyorlar.

Ölen insanın halka yardımı olmuştur, ömrünün sonuna kadar devlete çalışmıştır, bunun için birçok insan toplanıp onu son yolculuğa uğurlarlar. Ya da ölen insanın insanlar arasındaki değeri, “arkasında kalanların değeri”, çocuğuna ya da akrabalarına saygısı ona saygıyı arttırır. Kısacası taziyeye toplananlara karşı çıkmak ölen insana yapılan saygısızlıktır. Çok yaşlanan insana “taziyeye gitme” diye karşı çıkmak “dine karşı savaş” değildir, bu insanın özgürlüğünü sınırlamak, inancına hakaret etmek onun kalbini kırmak oluyor.

Taziyeden sonra ölüyü dört kişi yardımı ile üzeri açık arabaya koyup vedalaştıktan sonra evden götürürler. Toprak atmak için insanlar ölünün ardından mezara kadar giderler.

Şimdi köylerde de şehirlerde de halktan tanıdık, ünlü insanlar vefat ettiğinde özel taziye yerini belirleyip ölüyü bir salona koyarak, ölen insanın kim olduğunu hatırlayıp, yanında, yaşlarına göre siyah giyinen ve kırmızı bant bağlayan kişiler sırası ile durup çiçeklerini koyuyorlar. Taziye bittikten sonra ya kendileri kaldırıp ya da üzerindeki halıyla arabaya koyup ardından cemaat ile mezara gidiyorlar.

3.4 Toprak atmak. Mezara yaklaşıldığında ölen insanın akrabaları ağlarlar. Ölen kişinin mezarını hazırlayan insanlar onları karşılayıp ölüyü kaldırmaya yardım edip mezara kadar götürürler.

Ölüyü mezara koyacak olan mezarın içinde olup başından tutar, diğeri ayağından tutup indirmeye başlar. Ölünün üzerindeki halı alınır. Ölü koyulurken o halının dört köşesinden mezarı kazan insanlar mezarın üzerinde tutarlar. Ölü kefeni ile kible tarafına doğru yatırılır. Sonra çocuklar ve mezara gelenler bir avuç toprak alıp, içlerinden “Allah mekânını cennet eylesin” diye dua edip mezara atarlar. “Halk arasında çocuklarına armağan edilen toprak” dedikleri budur.

Bundan sonra geçmişten gelen âdete göre ölen insana ve atalarına Kur’an okunur. Kur’an’dan sonra insanlar mezarın üzerine kürek ile toprak atmaya başlarlar.

Bu sırada ya çocuğu ya da yakın akrabası yüksek ses ile “akrabalar söyleyin kimde borcu kaldı, üzerinde borç ile gitmesin, kendisi ölse de ardında biz kaldık, ödeyeceğiz” diye söylemesi lazım. Alacakları olanlar orada söyler, bazıları ise “biz de bir gün böyle olacağız” diye alacağından vazgeçer.

Mezarı kapattıktan sonra çocuğu ya da yakın akrabası son defa gözlerinden yaş akıtarak “millet bizim babamız (bizim kardeşimiz) nasıl insandı?” diye halka sorarlar. Halk hep bir ağızdan “iyi birisi idi, iyi birisi idi...” “insanlara karşı merhametli, yardımsever birisi idi” derler. Bu, ölenin imanını temizlemek, onu memnun etmek onun ardından kötü söylememek âdeti.

Oradaki insanların tümü yere oturup “ölenin atalarına” kur’an okur, üç adımdan sonra ve yedi adımdan sonra da yine kur’an okunup dua edilir.

Toprak koyma âdeti bittikten sonra halk dağılmadan önce ölen insanın çocuğu ya da yakın akrabaları halkı “Kara aşına” çağırır.

3.5 Kara aş. Kara aş taziyeye gelen insanlara verilen yemektir. Âdete göre ölü çıkan evde üç güne kadar yemek yenilmiyor, uyumuyor, gece gündüz ışıkların sönmemesi gerekiyor. Dördüncü gün olduğunda komşuları çağırıp sofraya hazırlanıp kur’an okunuyor. Ama Kırgız ve Kazaklar göçmen oldukları için taziyeye uzaktaki akrabaları sonradan da gelebilir. Onlar yemeğini kendileri hazır getirmiyorlar. Onun için onlara da sofraya hazırlanması lazım.

Kara aşıya gelen konukları ağırlamak için Boz üy yapılır. Ölü evine ya da komşuların evine taziye için gelen insanlara yemek verilmeli. Üçüncü gün sonunda dağılan halk tekrar toplanmaz. Geçmişte Kara aş, ölen insana saygı göstermek için yapılıyordu.

Hiçbir zaman Kara aş için “elinde olmazsa bul”, “borç al” gibi kural ya da âdet yoktur. Tersine “elinden geldiği kadar, ne var ise onun sofraya konulması gerektiği” söyleniyordu. Hayvancılık ile hayatını sürdüren Kırgız halkı, ölen insana saygı gösterip taziyeye gelenleri sadece aş (pilav) ile ağırlaması ayıp olduğundan kesinlikle hayvan keserler. Keçi ya da bir koyun. Elinde olanlar ise bir buzağı ya da büyük baş hayvan keser.

Kara aş düğün değildir, misafirler sakince oturup aş yiyip sonunda ölen insanın atalarına dua edip, “Başınız sağ olsun” diye çıkıp giderlerdi.

Geçmişte bunun gibi âdetler şeriata göre doğru görülüyordu. Bunu övünme, kendini büyük gösterme olarak görüyorlardı.

Bugünlerde bizde de sadece bir mal ya da at kesmenin yerine iki ya da üç tane mal kesip övünerek paralarını boşuna harcıyorlar. Bütün Kırgız köylerinde böyle yapılmıyor. Hatta yaşlıları çok olan köylerde buna izin verilmiyor. “Boşuna harcama, sen üç mal kesip büyüklenirsen bir mal kesen kendini küçük görür” diye izin vermiyorlar. Taziyesine bir keçi ya da bir buzağı kesmeye izin veriyorlar. Alkol içmeyenlere “din adamı”, içenlere ise “din düşmanı” diyorlar. Evde, günlük hayatta alkol içmek çoğaldı. Son zamanlarda ölü gömerken bile içiyorlar.

Bazı köylerde ölü gömen şahıs kutu ile alkol getiriyor, bazı köylerde ise taziyeye gelen insanlar bir şişeyi saklayarak getiriyorlar, böyle destek oluyorlarmış. “Başınız sağ olsun” diye gelip alkol içenleri görüyoruz. Böylece Kırgız halkının geçmişinde olmayan zararlı yeni alışkanlıklarla karşılaşılıyor. Herkesin içip sarhoş olduğu, ölünün üç gün gömülmeden bekletilerek kokmaya başladığı olaylar da oluyor. Kavga çıkarıp dövüşüp ölünün mezara girmeden başka birisin öldüğünü de görüyoruz.

Güney bölgelerinde ölü gömülürken hiçbir zaman alkol değil, bozo bile içilmiyor. Eğer ölen insandan habersiz olan birisi bozo içmişse kokuyor diye utandığından taziyeye gitmiyor. Birisinin üzüntüsünden içtiği bozo kokuyorsa ölen insana da dirilere de saygı göstermediği anlamına geliyor. Gidecekse “dün evde değildim” diye sonraki gün gidiyor. Son zamanlarda Bişkek şehrinde taziyeye gelenlere alkol vermelerinin durdurulması iyi bir şeydir. Bu takdir edilecek iştir.

3.6 Aza (yas). Ölü çıkan evin önüne koyulan saman ya da otlar toplanıp, insanların basmayacağı yere götürülüyor. Ölü evinde üç gün mum yakılıyor. Karısı, kızları üç defa, sabah, öğlen, akşam âdete göre koşok (ağıt) söylüyorlar. Oğlu ve akrabaları dışarıda kapının önünde ağlıyorlar.

Her taziyeye gelenleri karşılarken ağlama ve avutma sözleri söylenerek yemek verip uzatıyorlar. Karısı bir aya kadar siyah yas giysisini çıkarmıyor. Oğulları sakal ve bıyıklarını kesmeden, kızları saçlarını örmeden kırk gün evden çıkmadan yas tutuyorlar. Bu, ölen insana olan saygıdır.

Akrabaları, tanıdıkları çağrılıp ölen insan için sofraya hazırlanıp atalarına dualar edilip saygıyla anarak gömüyorlar. Kırk günden sonra oğulları sakal ve bıyıklarını kesip, kızları saçlarını örüp günlük hayatlarına devam ediyorlar. Bu geçmişten gelen âdet, ama şimdi herkes kendi imkânına göre öyle kırk gün yas tutmadan üç gün zor dayanıp daha sonra kendi işlerine devam ediyorlar.

Geçmiş zamanlarda taziye geleneği bir seneye kadar devam edip, genç kalan dulun sabahları ağlama sesi halkı uyandırırılmış. Göçerken de dul kadının kocasına saygı göstergesi olarak ata binip koşok söylemesi gerekliymiş.

Bir yıl sonra ya da birkaç yıl geçtikten sonra da ölen insanın “Aşı” olup dulun siyah giysisini çıkarılıp, genç ise “yeni hayatına” başlamasına izin veriliyordu.

Ancak bunların tümünün yapılması koşullara ve mekâna bağlıdır.

3.7 Çelenk koymak. Bu geleneğin iki türü var. Birisi, tanınmış, siyaset adamlarına, zamanında halk için çalışan tarihi insanlara şehir içinde koyulur, diğeri ise sıradan insanlar için ailesi tarafından mezarlarda koyuluyor.

Evet, ölenlerin tümüne çelenk koyulacak olursa, o zaman yerin üzerini demirden, taştan, kireçten yüksek duvarlardan oluşan karışık inşaatlar kaplayacaktır. Zaten yeryüzü ölü insanlara

değil canlılara da yetmiyor. Dolayısıyla ölenlerin tümüne çelenk koyulmaz. İnsanların tümünün imkânı da yoktur. Yaşamında halk arasında tanınan, toplum için faydalı işleri yapan sadece ünlü kişilere yapılıyordu. “Kişi topraktan çıkmıştır tekrar toprağa giriyor. Üzerindeki toprağın kendince dümdüz hale gelmesi daha iyidir” diye anlayışı temel alıyorlar. Dolayısıyla, çok çabuk dümdüz olan eski mezarda sadece bir ya da iki çelengin parçalarını görürsünüz.

Bugünlerde “her imkânın olduğu” zamanda, herkesin babasına çelenk koymak için imkânı vardır. Ancak çelengi koyulacak kişi o çelengi hak eden kişi olması ya da olmamasına bakılmadan sadece imkânı olanlar yaparlar. Günümüzde gösterişte birbirini geçmek için rekabet eden insanların davranışları ortaya çıktı.

Onun için günümüzde bizim düşüncemize göre, kimin kime çelenk koyabileceği, nasıl yapılması gerektiği ve çelenk koyulacak kişinin isminin nereye yazılacağı gibi uygulamalarda düzenlemeler yapılmalı.

Bunun sadece ruhi değil, ideolojik eğitim anlamı da var. Hükümet yetkilileri, bölge yöneticileri, köy muhtarlarının doğrudan bu problemleri çözmesi gerekiyor [7].

Sonuç. Gelenekler ve görenekler bir milletin milli, dini, sosyal ve kültürel değerlerinin uygulanış biçimidir. Her milletin kendine özgü âdetleri vardır. Yaşamın döngüsündeki en önemli geçiş dönemi âdetleri olan doğum-düğün-ölüm bireyin dünyalık zamanının görüngüsüdür. Her toplumun olduğu gibi Kırgızların da bu geçiş dönemi âdetlerinin farklı uygulamaları vardır. Doğum âdetlerinden; isim koymak, tırnağını, saçını kesmek, beşik düğünü, beşik kertmesi; düğün âdetlerinden kaçırmaq, küpe takmaq, başlık parası, giysi vermek, çeyiz, düğün merasimi; ölüm âdetlerinden; ölüyü evden çıkarmak, taziye, cesedi yıkamak, toprak atmaq, kara aş, yas, çelenk koymak gibi uygulamalar Tölögön Kasımbekov’un tespitleriyle gazete yazılarında yayımlanmıştır. Bu makale Tölögön Kasımbekov’un tespitleri, yorumları dışında Kırgız geçiş dönemi âdetlerinin diğer Türk halklarıyla karşılaştırma anlamında da dikkat çekicidir. Söz konusu uygulamalar özellikle Kazak halkının uygulamalarıyla benzerlik gösterir. Anadolu coğrafyasına bakıldığında ise özellikle Doğu Anadolu’da bazı uygulamaların benzerlik gösterdiği söylenebilir. Âdetler üzerine çalışıldıkça görülecektir ki, Türk halkları dünyanın çeşitli coğrafyalarına yayılsa da farklı devletler kursalar da özellikle âdetlerle ilgili uygulamalar birçok açıdan benzerlik gösterir.

Kaynakça

1. Azap S. Tölögön Kasımbekov İnsan ve Eser / S. Azap. – Ankara: Bengü Yayınları, 2017. - 312 s.
2. Kasımbekov T. Ömür.- Bişkek: Nur El Gazeti, № 22, 2010.
3. Karadavut Z., Aksoy M. Kırgız Gelenekleri ve Abramzon // Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. - Cilt 1. - Sayı 1. – 2004. - s. 8.
4. Aynakulova G. Kırgızlarda Evlilik ve Evlenme Törenleri // Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi. - 2006, 18. - Sayı 72. - s. 95-106.
5. Kasımbekov T. Ömür. - Bişkek: Nur El Gazeti, № 23,2010.
6. Dıykanbayeva M. Kırgız Türklerinde Ölüm // Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi. – 2009, 21. - Sayı 82. - s. 89-97.
7. Kasımbekov T. Ömür. - Bişkek: Nur El Gazeti, № 25,2010.

Самет Азап

Ардахан университети, Ардахан, Түркия

Қырғыз жазушысы Төлөгөн Касымбековтың шығармашылығындағы газет басылымдарына сәйкес қырғыз салт-дәстүрлеріндегі өтпелі кезеңдерге (дүниеге келу-үйлену-дүниеден өту) анализ

Аннотация. Қырғыз әдебиетінде тарихи роман жанрының негізін қалаушы Төлөгөн Касымбековтың повестері мен әңгімелерімен қатар баспасөзде жарияланған мақалаларының да маңызы зор. Оның «Нур Эл» газетінің 2010 жылғы үш санында жарық көрген мақалаларында қырғыздың дүниеге келу, үйлену, дүниеден қайтуға байланысты салт-дәстүрлеріне қатысты жазған пікірлері мен ұсыныстары осы күнге дейін қарастырылмаған. Жазушының пікірлерінен қырғыз халқының өткен және бүгінгі әлеуметтік өмірінде орын алған өзгерістермен қатар салт-дәстүрлердің де елеулі өзгерістерге ұшырағанын байқауға болады. Жазушы аталмыш мақалаларында дүниеге келу, үйлену, дүниеден қайтуға байланысты салт-дәстүрлер туралы мәлімет бере отырып, өзгерістерді сынайды және пікірлерін білдіріп, жаңа ұсыныстар жасайды.

Бұл мақалада жазушының ой-пікірлері беру арқылы қырғыздың дүниеге келу, үйлену, дүниеден қайтуға байланысты салт-дәстүрлерін түріктің адам өміріндегі өтпелі кезеңдерге қатысты ұмытылған немесе өзгерген салт-дәстүрлерімен салыстыру мүмкіндігі ұсынылады.

Түйін сөздер: Төлөгөн Касымбеков, қырғыз салт-дәстүрлері, дүниеге келу, үйлену, дүниеден қайту.

Самет Азап

Университет Ардахан, Ардахан, Турция

Анализ переходных этапов (рождение-свадьба-смерть) в традиции кыргызов по материалам газетных публикаций в творчестве кыргызского писателя Тологона Касымбекова

Аннотация. Выдающийся писатель Тологон Касымбеков, является основателем жанра исторического романа в кыргызской литературе. Наряду с рассказами писателя, важное значение имеют идеи и статьи, опубликованные в газетах. Ярким примером выступает статья писателя о переходных этапах (рождении, свадьбе, смерти) в традиции и обычаях кыргызского народа, которая была опубликована в газете «Нурель» в 2010 году в трех разных номерах. Статья содержала ранее не упоминавшиеся взгляды и предположения по данной тематике. Рассматривая точку зрения писателя по данному вопросу, можно наблюдать, что параллельно с изменениями в социальной жизни кыргызского народа в прошлом и настоящем, претерпевают значительные изменения также традиции и обычаи.

Вместе с тем, писатель в своих работах дал не только развернутую картину о традициях и обычаях, связанных с рождением, свадьбой и смертью, в культуре кыргызского народа. Важной частью творчества писателя стала критика произошедших изменений и выдвинутые автором новые предложения.

В работе, рассмотрены взгляды писателя по вышеобозначенным вопросам, проведен сравнительный анализ традиций и обычаев перехода (рождение-свадьба-смерть) в культуре кыргызского народа с аналогами в культуре турецкого народа, что позволит показать степень сохранности данного культурно-символического комплекса.

Ключевые слова: Тологон Касымбеков, кыргызы, традиции, рождение-свадьба-смерть, газетные публикации

Samet Azap

Ardahan University, Ardahan, Turkey

Analysis of transitional stages (birth-wedding-death) in the tradition of the Kyrgyz people based on publications in the press of the Kyrgyz writer Tologon Kasymbekov

Abstract. Tologon Kasymbekov is well-known for his historical novels and is considered to be the father of this genre in Kyrgyz literature. In addition to his stories, his articles published in newspapers are also noteworthy of mention. One of the writer's articles published in three different issues of Nur El newspaper in 2010 on the transitional stages in the traditions and customs of the Kyrgyz people (birth, wedding, death) seems to be a topic that has not been dealt with previously. In the writer's point view, in parallel with the changes in the social life of the Kyrgyz people in the past and present, traditions and customs also undergo significant changes. In his articles the writer gives not

only a detailed picture of the traditions and customs associated with birth, wedding and death in the culture of the Kyrgyz people, but also brings forward his criticism of changes that took place in these traditions, along with new perspectives and suggestions. In addition to conveying the views of the author, this study also provides a means of comparison of the traditions and customs of the period of transition of Kyrgyz Turks (birth-wedding-death) with that of the Turkish Turks which seem to have been long forgotten and/or transformed over the years.

Key Words: Tologon Kasymbekov, Kyrgyz Turks, Customs, Birth, Wedding, Death, Newspaper articles.

References

1. Azap S. Tölögön Kasymbekov İnsan ve Eser [Tologon Kasymbekov Human and Works] (Bengü Publishing House, Ankara, 2017)
2. Kassymbekov T. Omur [Kasymbekov T. Life]. Bishkek: Gazeta «Nur El» [Nur El Newspaper]. - 11.07.2010. - № 22.
3. Karadavut Z., Aksoy M. Kırgız Gelenekleri ve Abramzon [Kyrgyz Traditions and Abramzon], Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi [International Journal of Humanities], **1**(1),8 (2004).
4. Aynakulova G. Kırgızlarda Evlilik ve Evlenme Törenleri, Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi [International Journal of Humanities], - 2006, **18**(72), 95-106.
5. Kassymbekov T. Omur [Kasymbekov T. Life]. Bishkek: Gazeta «Nur El» [Nur El Newspaper]. - 18.07.2010. - № 23.
6. Dıykanbayeva M. Kırgız Türklerinde Ölüm [Death in Kyrgyz Traditions] // Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi [International Journal of Humanities], **21**(82), 89-97(2009).
7. Kassymbekov T. Omur [Kassymbekov T. Life]. Bishkek: Gazeta «Nur El» [Nur El Newspaper]. - 22.07.2010. - № 25.

Сведения об авторе:

Azap S. – PhD докторы, Ардахан университеті, Гуманитарлық ғылымдар және әдебиет факультеті Қазіргі түркі тілдері және әдебиеттері кафедрасының мүшесі, PhD докторы Ардахан қ-сы, Түркия.

Azap S. - Ardahan University. Faculty of Humanities and Literature. Department of Contemporary Turkish Dialects and Literature.

**«Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы.
Саяси ғылымдар. Аймақтану. Шығыстану. Түркітану сериясы»
журналында мақала жариялау ережесі**

- 1. Журнал мақсаты.** Саяси ғылымдар, аймақтану, шығыстану, түркітану салалары бойынша мұқият тексеруден өткен ғылыми құндылығы бар мақалалар жариялау.
- 2.** Журналда мақала жариялаушы автор мақаланың қол қойылған бір дана қағаз нұсқасын Ғылыми басылымдар бөліміне (редакцияға, мекенжайы: 010008, Қазақстан Республикасы, Астана қаласы, Қ. Сәтпаев көшесі, 2, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Бас ғимарат, 408 кабинет) және vest_polit@enu.kz электрондық поштасына Word форматындағы нұсқаларын жіберу қажет. Мақала мәтінінің қағаз нұсқасы мен электронды нұсқалары бірдей болулары қажет.

Мақалалар *қазақ, орыс, ағылшын, араб, түрік* тілдерінде қабылданады.

- 3. Автордың қолжазбаны редакцияға жіберуі мақаланың Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысында басуға келісімін, шетел тіліне аударылып қайта басылуына келісімін білдіреді. Автор мақаланы редакцияға жіберу арқылы автор туралы мәліметтің дұрыстығына, мақала көшірілмегендігіне (плагиаттың жоқтығына) және басқа да заңсыз көшірмелердің жоқтығына кепілдеме береді. Сонымен қатар мақала мәтінін плагиат жүйесінде тексеруге келісімін білдіреді.**

- 4.** Мақаланың көлемі 18 беттен аспауға тиіс (6 беттен бастап).

Мақаланың құрылымы

- 5. XFTAP** <http://grnti.ru/> - *бірінші жолдың сол жақтауында;*

Автор(лар)дың аты-жөні – жолдың ортасында;

Мекеменің толық атауы, қаласы, мемлекеті (егер авторлар әртүрлі мекемеде жұмыс жасайтын болса, онда әр автор мен оның жұмыс мекемесі қасында бірдей белгі қойылу керек) – жолдың ортасында;

Автор(лар)дың E-mail-ы – жақша ішінде, курсивпен, жолдың ортасында;

Мақала атауы – жолдың ортасында;

Аннотация (100-200 сөз; мақаланың атауын мейлінше қайталамауы қажет; әдебиеттерге сілтемелер болмауы қажет; мақаланың құрылысын (кіріспе, мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды) сақтай отырып, мақаланың қысқаша мазмұны берілуі қажет).

Түйін сөздер (6-8 сөз не сөз тіркесі). Түйін сөздер мақала мазмұнын көрсетіп, мейлінше мақала атауы мен аннотациядағы сөздерді қайталамай, мақала мазмұнындағы сөздерді қолдану қажет. Сонымен қатар, ақпараттық-іздістіру жүйелерінде мақаланы жеңіл табуға мүмкіндік беретін ғылым салаларының терминдерін қолдану қажет.

Негізгі мәтін мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды бөлімдерін қамтуы қажет – *жоларалық интервал - 1, азат жол «қызыл жолдан» - 1,25см, беттеу жолағы – еніне сай жасалады.*

Таблица, суреттер – аталғаннан кейін орналастырылады. Әр таблица, сурет қасында оның аталуы болуы қажет. Сурет айқын, сканерден өтпеген болуы керек.

Жалпы қолданыста бар аббревиатуралар мен қысқартулардан басқалары міндетті түрде алғаш қолданғанда түсіндірілуі берілуі қажет.

Қаржылай көмек туралы ақпарат бірінші бетте көрсетіледі.

Әдебиеттер тізімі. Мәтінде әдебиеттерге сілтемелер тікжақшаға алынады. Мәтіндегі әдебиеттер тізіміне сілтемелердің номерленуі мәтінде қолданылуына қатысты жүргізіліде: мәтінде кездескен әдебиетке алғашқы сілтеме [1] арқылы, екінші сілтеме [2] арқылы т.с.с. жүргізіледі. Кітапқа жасалатын сілтемелерде қолданылған беттері де

көрсетілуі керек (мысалы, [1, 45 бет]). Жарияланбаған еңбектерге сілтемелер жасалмайды. Сонымен қатар, рецензиядан өтпейтін басылымдарға да сілтемелер жасалмайды (әдебиеттер тізімін, әдебиеттер тізімінің ағылшынша әзірлеу үлгілерін журнал bulpolit.enp.kz сайтындағы **мақаланы рәсімдеу үлгісінен қараңыз**).

6. Мақала соңындағы әдебиеттер тізімінен кейін библиографиялық мәліметтер орыс және ағылшын тілінде (егер мақала қазақ тілінде жазылса), қазақ және ағылшын тілінде (егер мақала орыс тілінде жазылса), орыс және қазақ тілінде (егер мақала ағылшын тілінде жазылған болса), орыс және ағылшын тілінде (егер мақала түрік немесе араб тілінде жазылса) беріледі.

Авторлар туралы мәлімет: автордың аты-жөні, ғылыми атағы, қызметі, жұмыс орны, жұмыс орнының мекен-жайы, телефон, e-mail – қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде толтырылады.

7. Қолжазба мұқият тексерілген болуы қажет. Техникалық талаптарға сай келмеген қолжазбалар қайта өңдеуге қайтарылады. Қолжазбаның қайтарылуы оның журналда басылуына жіберілуін білдірмейді.

Редакцияға түскен мақала жабық (анонимді) тексеруге жіберіледі. Барлық рецензиялар авторларға жіберіледі. Автор (рецензент мақаланы түзетуге ұсыныс берген жағдайда) өңдеп қайта, қолжазбаның түзетілген нұсқасын редакцияға қайта жіберуі қажет. Рецензент жарамсыз деп таныған мақала қайтара қарастырылмайды. Мақаланың түзетілген нұсқасы мен автордың рецензентке жауабы редакцияға жіберіледі.

Пікірі мақұлданған мақалаларды редколлегия алқасына талқылап, басуға келіседі.

8. Төлемақы. Басылымға рұқсат етілген мақала авторларына төлем жасау туралы ескертіледі. Төлем көлемі 2018 жылы 4500 тенге – Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ қызметкерлері үшін және 5500 тенге басқа ұйым қызметкерлеріне.

Реквизиттер:

Цеснабанк: КБЕ16

БИН 010140003594

РНН 031400075610

ИИК KZ 91998

ВТВ 0000003104

TSES KZ KA

IBAN KZ91998ВТВ0000003104

Provision on Articles submitted to the Journal
“Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Political Science. Regional studies. Oriental studies. Turkology Series”

1. Purpose of the journal. Publication of carefully selected original scientific works and book reviews in the fields of political science, regional studies, oriental studies, turkology.

2. An author who wishes to publish an article in a journal must submit the article in hard copy (printed version) in one copy, signed by the author to the scientific publication office (at the address: 010008, Republic of Kazakhstan, Astana, Satpayev St., 2. L.N. Gumilyov Eurasian National University, Main Building, room 408) and by e-mail vest_polit@enu.kz in Word format. At the same time, the correspondence between Word-version and the hard copy must be strictly maintained.

Language of publications: *Kazakh, Russian, English, Turkish, Arabic.*

3. Submission of articles to the scientific publication office means the authors' consent to the right of the Publisher, L.N. Gumilyov Eurasian National University, to publish articles in the journal and the re-publication of it in any foreign language. Submitting the text of the work for publication in the journal, the author guarantees the correctness of all information about himself, the lack of plagiarism and other forms of improper borrowing in the article, the proper formulation of all borrowings of text, tables, diagrams, illustrations and also he/she agrees to check the uniqueness of the article text.

4. The volume of the article should not exceed 18 pages (from 6 pages).

5. Structure of the article (page – A4 format, portrait orientation, page margins on all sides - 20 mm. Font: type - Times New Roman, font size - 14)

GRNTI <http://grnti.ru/> - *first line, left*

Initials and Surname of the author (s) - *center alignment, italics*

Full name of the organization, city, country (if the authors work in different organizations, you need to put the same icon next to the name of the author and the corresponding organization) - *center alignment, italics*

Author's e-mail (s)- *in brackets, italics*

Article title - *center alignment, bold*

Abstract (100-200 words, it should not contain a formula, the article title should not repeat in the content, it should not contain bibliographic references, it should reflect the summary of the article, preserving the structure of the article - introduction, problem statement, goals, history, research methods, results /discussion, conclusion).

Key words (6-8 words/word combination. Keywords should reflect the main content of the article, use terms from the article, as well as terms that define the subject area and include other important concepts that make it easier and more convenient to find the article using the information retrieval system).

The main text of the article should contain an introduction, problem statement, goals, history, research methods, results / discussion, conclusion - *line spacing - 1, indent of the “red line” -1.25 cm, alignment in width.*

Tables, figures should be placed after the mention. Each illustration should be followed by an inscription. Figures should be clear, clean, not scanned.

All **abbreviations**, with the exception of those known to be generally known, must be deciphered when first used in the text.

Information on **the financial support** of the article is indicated on the first page in the form of a footnote.

References

In the text references are indicated in square brackets. References should be numbered strictly in the order of the mention in the text. The first reference in the text to the literature should have the number [1], the second - [2], etc. The reference to the book in the main text of the article should be accompanied by an indication of the pages used (for example, [1, 45 p.]). References to unpublished works are not allowed. Unreasonable references to unreviewed publications (examples of the description of the list of literature, descriptions of the list of literature in English, see on the journal web-site bulpolit.enu.kz).

At the end of the article, after the list of references, it is necessary to indicate bibliographic data in Russian and English (if the article is in Kazakh), in Kazakh and English (if the article is in Russian) and in Russian and Kazakh languages (if the article is English language), in Russian and English (if the article is in Turkish or Arabic language).

Information about authors: surname, name, patronymic, scientific degree, position, place of work, full work address, telephone, e-mail - in Kazakh, Russian and English.

6. The article must be **carefully verified**. Articles that do not meet technical requirements will be returned for revision. Returning for revision does not mean that the article has been accepted for publication.

7. Work with electronic proofreading. Articles received by the Department of Scientific Publications (editorial office) are sent to anonymous review. All reviews of the article are sent to the author. The authors must send the proof of the article within three days. Articles that receive a negative review for a second review are not accepted. Corrected versions of articles and the author's response to the reviewer are sent to the editorial office. Articles that have positive reviews are submitted to the editorial boards of the journal for discussion and approval for publication.

Periodicity of the journal: 4 times a year.

8. Payment. Authors who have received a positive conclusion for publication should make payment on the following requisites (for ENU employees - 4,500 tenge, for outside organizations - 5,500 tenge):

Requisites:

Tsesnabank: КБЕ16

БИН 010140003594

РНН 031400075610

ИИК KZ 91998

ВТВ 0000003104

TSES KZ KA

IBAN KZ91998ВТВ0000003104

Положение о рукописях, представляемых в журнал «Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева. Серия: Политические науки. Регионоведение. Востоковедение. Тюркология»

1. **Цель журнала.** Публикация тщательно отобранных оригинальных научных работ и обзоров книг по направлениям политические науки, международные отношения, востоковедение, регионоведение, тюркология.

2. Автору, желающему опубликовать статью в журнале необходимо представить рукопись в твердой копии (распечатанном варианте) в одном экземпляре, подписанном автором в Отдел научных изданий (по адресу: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Сатпаева, 2, Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Учебно-административный корпус, каб. 408) и по e-mail vest_polit@enu.kz. При этом должно быть строго выдержано соответствие между Word-файлом и твердой копией.

Язык публикаций: *казахский, русский, английский, турецкий, арабский.*

3. Отправление статей в редакцию означает согласие авторов на право Издателя, Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, издания статей в журнале и переиздания их на любом иностранном языке. Представляя текст работы для публикации в журнале, автор гарантирует правильность всех сведений о себе, отсутствие плагиата и других форм неправомерного заимствования в рукописи, надлежащее оформление всех заимствований текста, таблиц, схем, иллюстраций, а также дает согласие на проверку уникальности текста статьи.

4. Объем статьи не должен превышать 18 страниц (от 6 страниц).

5. **Схема построения статьи** (страница – А4, книжная ориентация, поля со всех сторон – 20 мм. Шрифт: *min – Times New Roman, размер (кегель) - 14*):

МРНТИ <http://grnti.ru/> - первая строка, слева

Инициалы и Фамилию автора(ов)- выравнивание по центру, курсив

Полное наименование организации, город, страна (если авторы работают в разных организациях, необходимо поставить одинаковый значок около фамилии автора и соответствующей организации)

E-mail автора(ов) – в скобках курсив

Название статьи – выравнивание по центру полужирным шрифтом

Аннотация (100-200 слов; не должна содержать формулы, по содержанию повторять название статьи; не должна содержать библиографические ссылки; должна отражать краткое содержание статьи, сохраняя структуру статьи – введение, постановка задачи, цели, история, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы).

Ключевые слова (6-8 слов/словосочетаний).

Ключевые слова должны отражать основное содержание статьи, использовать термины из текста статьи, а также термины, определяющие предметную область и включающие другие важные понятия, позволяющие облегчить и расширить возможности нахождения статьи средствами информационно-поисковой системы).

Основной текст статьи должен содержать введение, постановка задачи, цели, история, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы – *межстрочный интервал – 1, отступ «красной строки» -1,25 см, выравнивание по ширине.*

Таблицы, рисунки необходимо располагать после упоминания. С каждой иллюстрацией должна следовать надпись. Рисунки должны быть четкими, чистыми, несканированными.

Все аббревиатуры и сокращения, за исключением заведомо общеизвестных, должны быть расшифрованы при первом употреблении в тексте.

Сведения о финансовой поддержке работы указываются на первой странице в виде сноски.

Список литературы. В тексте ссылки обозначаются в квадратных скобках. Ссылки должны быть пронумерованы строго по порядку упоминания в тексте. Первая ссылка в тексте на литературу должна иметь номер [1], вторая - [2] и т.д. Ссылка на книгу в основном тексте статьи должна сопровождаться указанием использованных страниц (например, [1, 45 стр.]). Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. Нежелательны ссылки на нецензурируемые издания (примеры описания списка литературы, описания списка литературы на английском языке см. на сайте журнала bulpolit.enu.kz в образце оформления статьи).

В конце статьи, после списка литературы, необходимо указать библиографические данные на русском и английском языках (если статья оформлена на казахском языке), на казахском и английском языках (если статья оформлена на русском языке), на русском и казахском языках (если статья оформлена на английском языке), на русском и английском (если статья оформлена на турецком или арабском языках).

Сведения об авторах: фамилия, имя, отчество, научная степень, должность, место работы, полный служебный адрес, телефон, e-mail – на казахском, русском и английском языках.

6. Рукопись должна быть тщательно выверена. Рукописи, не соответствующие техническим требованиям, будут возвращены на доработку. Возвращение на доработку не означает, что рукопись принята к опубликованию.

7. Работа с электронной корректурой. Статьи, поступившие в Отдел научных изданий (редакция), отправляются на анонимное рецензирование. Все рецензии по статье отправляются автору. Статьи, получившие отрицательную рецензию к повторному рассмотрению не принимаются. Исправленные варианты статей и ответ автора рецензенту присылаются в редакцию. Статьи, имеющие положительные рецензии, представляются редколлегии журнала для обсуждения и утверждения для публикации.

Периодичность журнала: 4 раза в год.

8. Оплата. Авторам, получившим положительное заключение к опубликованию необходимо произвести оплату по следующим реквизитам (для сотрудников ЕНУ им. Л.Н. Гумилева – 4500 тенге, для сторонних организаций – 5500 тенге):

Реквизиты:

Цеснабанк: КБЕ16

БИН 010140003594

РНН 031400075610

ИИК KZ 91998

ВТВ 0000003104

TSES KZ KA

IBAN KZ91998ВТВ0000003104